

СИМВОЛІКА ОБРАЗУ МІСЯЦЯ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ДРАЧА

Тетяна Цепкало (Херсон)

Стаття присвячена дослідженню міфологічних особливостей архетипного образу місяця в поетичній творчості відомого українського поета-шістдесятника Івана Драча. Детально вивчається інтерпретація символіки лунарного образу у зв'язку із національною та світовою міфологією, а також розглядаються індивідуально-авторські погляди на світоустрій через розкодування авторських інтенцій у трактуванні символу місяця.

Ключові слова: символ, архетипний образ, міфологема місяця, міфопоетика, світогляд.

Article is devoted to research of mythological features of an archetypal image of the moon in poetic works of the famous Ukrainian poet of the sixties Ivan Drach. Interpretation of symbolics of the moon image in connection with national and world mythology is studied in details and also individual and author's views of a world order through decoding of author's intensions in interpretation of a symbol of moon are considered.

Literary creativity is a symbiosis of art and mythological thinking in the course of generation of national and universal achievements of a cultural and spiritual reserve of mankind. The writer in the work lifts from depths of human consciousness the intimate and hidden images, symbols, representations acquired by collective experience throughout many centuries and project them in the plane of modern life.

The mythologeme of the moon by Ivan Drach's gets extraordinary various transformations, is interwoven into the most unexpected comparisons and wide individual and author's metaphors, carrying the mythological code which is read only at the subtext level. The moon's image of I. Drach repeatedly appears in the form of the usual household subject which is skilfully poeticized and interwoven into

an original metaphor. Combining ordinary with high in burlesquing style, the author raises small earthly thing on spiritual level through objectifying of an astral image. The analysis of the image of the moon of I. Drach's poems makes it possible to tell about a touch picture of the world of the artist as he skilfully unites visual, acoustical, tactile and even the olfactory feelings forming themselves special integrity, intertwining and interacting with each other. It is significant that synesthetic means of I. Drach's poetry are imposed on existential vision of the world that is most brightly reflected in the poetry collection «Sunflower».

So, the mythologeme of the moon in poetic creativity of I. Drach through metamorphosing manifestations realizes philosophical and social views of the author. Partly the image of the moon becomes the exponent of existential outlook of the Ukrainian artist as even space realities in his verses absorb in them a human grief, radiate tears and so forth. The subject of Chernobyl accident is especially indicative in this foreshortening, the consequence of which I. Drach represents in the world scale, enduring pain and sufferings of the earth's population on heavenly bodies. Through synesthetic comprehension of the world the author manages to describe an image of the moon in various sensual measurements, and also to turn it into a subject of everyday attributes. Also this astral image appears as a symbol of inspiration and creativity, the means of transmission of the mythological outlook of the writer.

Keywords: symbol, archetypic image, the mythologeme of the moon, mythopoetics, outlook.

Літературна творчість – це симбіоз художнього та міфологічного мислення у процесі генерації національних та загальнолюдських надбань культурного та духовного резерву людства. Літератор у своєму творі підіймає з глибин людської свідомості найпотаємніші та приховані образи, символи, уявлення, набуті колективним досвідом протягом багатьох століть, та проектує їх у площину сучасного життя. Така проекція дає нам змогу констатувати функціональність прадавнього світогляду, міфологічних схем, образів, мотивів,

формул тощо, що так чи інакше знаходять своє відображення у літературному творі.

Творчість Івана Драча широко досліджується українськими літературознавцями, найвідомішими серед яких є М.Жулинський, М.Ільницький, А.Кордон, В.Левицький, Т.Салига, Б.Скорик, Л.Тарнашинська, А.Ткаченко, М.Ткачук та ін. Світоглядні позиції та міфотворчість українського поета розглядалися теж досить глибоко. Так, О.Маленко встановлювала специфіку мовного відтворення космосу та творення художніх образів Всесвіту в ліриці І.Драча. Крізь призму творчості поета розглядала еволюцію екологічних поглядів українців І.Грабовська. Питанню метафори в поетичному дискурсі митця приділяла увагу Ю.Тиха. М.Комариця вивчала особливості християнсько-міфологічної інтерпретації символу крила, а С.Привалова досліджувала кордоцентризм та ментальні риси у відтворенні образу Марії в поетичних творах І.Драча. Зважаючи на фрагментарність аналізу міфопоетики митця, констатуємо необхідність та актуальність цілісного дослідження світоглядних позицій письменника на основі архетипного образу місяця, що дасть змогу розкрити авторську картину світу та глибше зрозуміти його особистість.

Метою нашої розвідки є розкриття символічного підтексту в зображенні образу місяця в поетичній творчості Івана Драча, встановлення зв'язку між авторською інтерпретацією астрального символу та міфологічною традицією.

Відповідно до поставленої мети ставимо такі **завдання**: виявити образ місяця в поетичних творах Івана Драча, проаналізувати міфологічне значення цього образу відповідно до прадавнього світогляду слов'ян, дослідити індивідуально-авторське трактування символу місяця та його значення для творення художньої картини світу митця.

Міфологема місяця під пером Івана Драча набуває надзвичайних різноманітних трансформацій, вплітається в найнесподіваніші порівняння і розлогі індивідуально-авторські метафори, несучи в собі міфологічний код, що прочитується лише на підтекстовому рівні. Так, у «Баладі про дядька Гордія»

через своєрідну інтерпретацію лунарного образу автор відображає свої філософські погляди на життя та художнє бачення навколишнього світу: *«Йдеш так до правди, до суті життя, / Обплетений кілометрами філософій, / Райдугами симфоній і місячних інтегралів»* [4, 90]. Пошук сенсу життя, засади добра й справедливості митець передає символічно через образи райдуг симфоній та місячних інтегралів, де перший образ вказує на різноголосся та різнобарвність життя, а другий – на його безперервність та криволінійність відповідно до значення математичного терміну. Таким чином, двома метафоричними порівняннями поетові вдається поєднати всі аспекти життя: в синестезійному його осягненні – через зорові та слухові відчуття, в ірраціональному – через часові та духовні імперативи.

Одночасним поєднанням кількох чуттєвих вимірів вирізняється й поезія «Над Кременчуцьким морем» із книжки «Протуберанці серця», де ліричний герой відчуває місяць на дотик, а навколишній світ сприймає на слух: *«Заплівся гострий місяць в чубі, / Шерхоче шерех біля ніг, / Шепочуть посвіжілі губи / Про щось незвідане мені (...)*» [4, 73]. Синхронність відчуттів, описаних митцем, дає можливість читачеві скласти загальне враження від прочитаного та створює ефект присутності в описаному місці в момент читання твору. Метафора *заплівся гострий місяць в чубі* несе особливе смислове навантаження, оскільки вказує не тільки на дотикові відчуття ліричного героя, а й консолідує земний та астральний виміри. Алітерація на *ш* застосована з метою порівняти тихі звуки шерхоту та шепоту й актуалізувати акустичні відчуття.

Лунарний образ у І. Драча неодноразово постає у вигляді звичайного побутового предмета, майстерно опоетизованого та вплетеного в оригінальну метафору. Наприклад, у поезії «Балада про бляху»: *«Я буду спати надворі», – сказала мати, / Взяла віника з молододі нехвороці / І геть змела місяця з бляшаних листів, / Простелила на блясі стару синову шинелю / І вкрилася зверху молододю надією, / Скрутилася в клубочок під куфайчиною, / До світ сонці сторожила бляху: / «Ото мені щоб хто взяв, я би вмерла...»* [4, 161]. В

оспівуванні звичайної бляхи поет підносить її на висоту духовних цінностей, що мають величезне значення для людини. Так, у цьому прикладі мати настільки переймається доглядом за цінною бляхою, що звичайним віником змітає з неї недосяжний місяць. Відтак, поєднуючи буденне із високим у бурлескному стилі, автор через опредметнення астрального образу підносить на духовний рівень дрібну земну річ.

А в поезії «На батьківщині Саломеї Неріс» із книжки «Шабля і хустина» всі небесні світила зазнають певних метаморфоз, завдяки яким космічні тіла перетворюються на маленькі земні реалії із власною символікою: *«Назбираю зірок для литовської пісні / Назбираю місяця для литовської магії / Назбираю сонця для литовської вічності»* [4, 527]. Завдяки перифразу в назві твору відразу стає відомо, про яку країну пише митець, оскільки Саломея Неріс (справжнє ім'я Саломея Бачинскайте) – литовська народна поетеса. На основі цього можна зробити висновок, що ліричний герой збирає астральні світила для натхнення та творчості саме цієї письменниці, адже зірки призначені для пісні, місяць – для магії, сонце – для вічності, а поезія якраз і втілює в собі всі ці компоненти. Водночас автор реалізує імпліцитний код символіки кожного з цих небесних світил відповідно до архаїчних вірувань наших предків. Відтак, взаємозв'язок зорі й пісні встановлюється прадавними віруваннями про танці й хороводи зірок у нічному небі [7, 43]; місяць зображується покровителем магії, адже споконвіку є об'єктом замовлянь, ворожінь тощо [3, 306]; символіка сонця безпосередньо пов'язана із вічністю, адже сонце – це коло, що уособлює і розкриває суть безкінечності [1, 428].

У вірші «Сучасні парадокси» із цієї ж книжки митець звертається до образів небесних світил з метою осягнення земних подій, пов'язаних із трагедією Чорнобильської АЕС. Поетизація трагічних подій за допомогою метафоризації астральних образів слугує засобом висвітлення наслідків страшної катастрофи та ставлення до неї самого поета: *«Місяць із лунником вигонив зірки на пашу. / Сонце прорентгеноване спало на хмарі вгорі. / Вогнище бурхало, підгодоване трохи бензином. / Димище пурхало, хоч у ньому смаку не*

було. / *Йди-но до мене, ходи-но, лети-но...* / *Радіоактивними слізьми пахне твоє чоло. / Зжени з Місяця Армстронга, хай незачовгано світить, / Мій місяченько, на місяць, може, на два чи на три»* [4, 555]. Соціальна проблематика тут проступає крізь призму міфологізованих образів небесної тріади. Так, місяць відповідно до народних уявлень пасе зірки, сонце спить на хмарі тощо. Однак автор до фольклорного трактування цих міфологем включає земні реалії – нічне світило управляє зірками разом із лунником (квіткою, що розквітає тільки вночі), а сонце зображує прорентгенованим радіацією із землі, таким чином, указуючи на масштабність атомного лиха. Водночас І. Драч опосередковано засуджує вторгнення людини у космічний простір, що реалізується через метонімію *вигнати з місяця Армстронга*, де ім'я Ніла Армстронга (першого землянина, що висадився на Місяць) використовується узагальнено для означення перебування людини у космосі взагалі та на Місяці зокрема. Таке втручання людини в життя природи і навіть Всесвіту несе в собі фатальні наслідки як для земного, так і космічного простору.

До образу Ніла Армстронга український поет-шістдесятник звертався неодноразово, позаяк висадка американського військового льотчика на супутнику Землі була величезним науковим здобутком 60-70-х років ХХ століття, а Іван Драч гостро реагував на всі науково-технічні досягнення своєї епохи. Світоглядний континуум митця перевертає уяву читача про космічний лад, оскільки в поезії «Двоє ввечері пішки» із книжки «Американський зошит» розкривається панорама земного вечора опосередковано через погляд на Землю із Місяця: «(...) *дві істоти пішки ідуть ввечері Центральним парком, / Армстронг з Місяця подивився і забув все на світі: / Про літаючі блюдця і що треба на Землю вернуться»* [4, 432]. Відтак, автор надає супутникові Землі домінуючої ролі, а самій Землі – другорядної, втілюючи намір відобразити захоплення космонавта від планети, на яку він прибув, применшуючи значення інших космічних явищ. Так, навіть непізнані літаючі об'єкти тут з демінутивним значенням названі *літаючими блюдцями*. Така літота надає романтизму вечірній прогулянці парком, а також використовується задля

звеличення Місяця, поруч з яким всі інші астрономічні явища здаються мізерними.

Продовжуючи тему першої висадки землянина на Місяці, у вірші «Розмова астронавта Ніла Армстронга з Іваном Миколайчуком в посольстві СРСР в Югославії в Белграді» І. Драч створює уявлення про небесну та земну людину, але не протиставляє їх. Так, небесним паном поет величає американського космонавта, а представником земного народу виступає український кіноактор та режисер Іван Миколайчук: *«А Іван далі допитувався, така вже доля в Івана, / Коли вже допався в Белграді до такого небесного пана: / – А що ви таке відчули, як вперше на Місяць ступили, / Які Вам земні помагали і небесні ступити сили? / Що Ви таке відчули, як стали на місяць ногою, / Чи місячний пил мерехтів Вам місячною югою?»* [4, 457]. А оскільки Армстронг також є землянином, означення його небесним паном використане з метою вшанування його подвигу. Саме тому люди цікавляться відчуттями героя, коли той дістався супутника Землі, адже досі ніхто не мав можливості там побувати. Недосяжність Місяця, таким чином, нівелюється, а сам він стає ближчим до людини, натомість зображується віддалення земної кулі від людини: *«Космонавти і астронавти стояли з акторами поруч, / Може, вони віщували оту мироносну пору, / Яка, мов Земля із Місяця, мов рана, здавалась здаля... / Синіла у них біля серця така безборонна Земля...»* [4, 457]. Таке потрактування бачення із Місяця Землі свідчить про те, що людина не байдужа до останньої, що живе земними проблемами і турботами, що людське серце болить за Землю, якою і на якій вона живе.

Політ до супутника Землі в іншій інтерпретації подає І. Драч у поезії «Вільний велосипед», де технічний пристрій наділяється людськими рисами: *«Автомобіль ладен втопиться, / Та подумують – пішов помиться. / Автомобіль ладен повіситься, / Та подумують – полетів до Місяця»* [4, 431]. Об'єктивація навколишнього світу тут звужується до централізації образу автомобіля, якому притаманна здатність відчувати. Міфологема місяця тут використовується лише для увиразнення макроконтексту, зосередженого

навколо образу машини, де крізь рядки проступає екзистенційний настрій на межі із оптимістичним струменем.

Сумними нотами оповита й «Балада про три пояси», де навколишня дійсність подається у міфологізованому ключі й у всьому превалує мінорний настрій: *«Ніч засина на моїй руці. / Мінорна мелодія пахне холодним Вагнером. / Кружелить у непам'ять здіблений лист, / Звитий вогнем на багнети. / Три хмари в киреях чорних / Ведуть в бересклетах місяця»* [4, 86]. Кожна деталь тут має значення, в кожному образі поет відбиває смуток, тривогу, навіть загрозу. Так, гнітюча картина неспокійної ночі не тільки метафорично співвідноситься із поганою погодою, а й опосередковано передає екзистенційне сприйняття автором навколишнього світу. Навіть місяць, центральний образ нічного неба, тут зображується скутим чорними хмарами і не здатним змінити ситуацію. Також ця поезія дає змогу говорити про сенсорну картину світу Івана Драча, оскільки тут поєднуються зорові, слухові, тактильні і навіть нюхові відчуття, що утворюють собою особливу цілісність, переплітаючись та взаємодіючи один з одним.

Показово те, що синестезійні засоби в поезіях І. Драча накладаються на екзистенційне бачення світу, що найяскравіше відображено в збірці «Соняшник». Наприклад, у вірші «Солов'їний етюд» слуховий та зоровий чуттєві виміри супроводжуються реальними та ірреальними образами сліз, що відображають сум, горе, відчай, перетікаючи з горизонтальної на вертикальну вісь: *«Дівчата глухо ридали, / І місяць в сльозах навис, / І над зелом розбуялим – / Солов'їв одчайдушний свист»* [4, 39]. У першому рядку поезії сльози сприймаються на слух і мають земне походження, а в другому – сльози місяця несуть у собі ірреальне значення та виходять за межі реального сприйняття, підкреслюючи взаємозв'язок небесного та земного просторів. Нічне світило розділяє людське горе, розчиняючи його в своїх сльозах. «Сльози страждань приходять разом із бідою – своєю або чужою, вони допомагають розчинити біду, щоб не була такою гіркою, щоб легше було її здолати, а потім і змити, очиститись від її лихого бруду» [1, 364].

Поетичний твір І. Драча «Сльоза Пікассо» від початку й до кінця присвячений оспівуванню сліз, котрі тут набувають різних властивостей та іпостасей: *«І ми в сльозі потонули», «Діти плачуть, і плачуть дерева», «У мамі не очі, а дві сльози», «Художники плачуть / «Королем Ліром», / «Снігами Кіліманджаро» / і «Гернікою»...»* [4, 42] тощо. Особливою символікою позначена у цій поезії метонімія *сльоза Пікассо*, що є ремінісценцією на картину Пабло Пікассо «Герніка», при створенні якої, за А.Валлантен, художник намагався червону краплю сльози прилаштувати до кожного персонажа, а очі матері на картині в кінцевому варіанті набувають форми сліз [2, 346]. *«І раптом у гаморі магазиннім / Все спалахнуло, аж день злякався! / Все стало синім, місячно-синім – / Засвітилась сльоза Пікассо. / І зайнялися в дівчини зорі, / І прикипіли карі: / «Та ну!!» / Тонуть у морі, тонуть і в горі – / І ми в сльозі потонули»* [3, 42]. Метонімічна метафора *засвітилась сльоза Пікассо* також є алюзією на нічне світило, адже з її появою все стає місячно-синім, займаються зорі, лякається день, тобто приходить ніч.

Закінчення дня як передумова появи місяця на небі метафорично описується й у «Подільському етюді» із книжки «Соняшник»: *«Обмолочений день спочива, / Мліє кріп в запахуцім окропі, / І на хмарі пливе на жнива / Місяць – Кармель з тавром на лобі»* [4, 35]. Звеличуючи жнива як господарський процес, І. Драч долучає до них також і нічне світило, завдяки чому стверджується, що збирання врожаю продовжується навіть уночі. Персоніфікація місяця в образі народного месника початку ХІХ століття Устима Кармелюка є художнім засобом, за допомогою якого автор передає приналежність народного героя до Подільського краю, якому присвячено цей твір. А використання такої художньої деталі, як тавро на лобі Кармелюка, несе особливе значення, адже відомо, що клеймо повстанського ватажка мало форму півмісяця (або підкови), а тому й нічне світило в цій поезії підсвідомо сприймається у вигляді серпа молодика. Клеймо на місяці має також біблійний підтекст, в основі якого лежить легенда про братовбивство – місяць без волі

Божої прихистив Каїна, який вбив свого брата Авеля, за що отримав довічне тавро гріха Каїнового, тобто місячні плями [5, 227].

Серпом означає І. Драч нічне світило й у вірші «Сни матері в місті» із книжки «Київське небо», де змальовано любов сільської жінки до своєї праці, за якою вона сумує: *«Коли згоряють ночі місячні, / А ніч і місячна сліпа, / Коли навколо голок тисячі / Під світлом місяця-серпа, / Я бачу матір, як з кімнати / Вона проходить на балкон / І нумо жати, то сапати... / Йде місяць-сапка в її сон»* [4, 337]. Якщо місяць-серп тут можна порівнювати із молодиком, що світить уночі, то місяць-сапка – це метафора-прикладка, що характеризує якраз знаряддя праці, яким орудує мати уві сні. Таким чином, поет звеличує земний труд, без якого не може жити людина.

В «Етюді «аристократичної» роботи» поет дещо детальніше описує труд робітника, завуальовано зображуючи повний місяць: *«Вже викотивсь місяць із синіми горами, / Великий, важкий, сивувато-опаловий. / Може, і цю розвантажим платформу – / Місячним каменем землю завалимо...»* [4, 35]. Здатність нічного світила котитися свідчить про його округлу форму, що притаманна лише повному місяцю, який у фольклорі також називався білим каменем [6, 28]. Проте тут місячний камінь, що його теж хочуть розвантажити на землю працівники, слугує засобом іронії, оскільки автор у цій поезії описує й опоетизовує важкий труд вивантаження граніту, який між трудівниками іронічно називається саме «аристократичною роботою».

Алюзія на повний місяць прочитується і в перифразі *козацьке сонце*, що знову ж таки вказує на його округлу форму та відтворює прадавні народні світоглядні позиції [6, 49]. Наприклад, у поезії «Банкет в пору СНІДу, або Скіфська Мадонна» нічне світило виконує функцію козацького сонця, що вказує на різноманітність значень цих двох образів: *«Вже зоряна сіть / У небі з'явилась. / Вже місяць з-за хмар / Сонцем козацьким / Зорить на пожар»* [4, 653-654]. Відображуючи наслідки Чорнобильської катастрофи, автор таким чином підпорядковує неминучому горю весь всесвіт, а тому астральні образи

тут підсилюють трагічність подій, що яскраво проявляється через асоціативний ланцюжок *місяць – сонце – вогонь – пожежа*.

Отже, міфологема місяця в поетичній творчості І. Драча через метаморфозні прояви реалізує філософські та соціальні погляди автора. Почасти лунарний образ стає виразником екзистенційного світобачення українського митця, оскільки навіть космічні реалії в його поезіях вбирають у себе людське горе, випромінюють сльози тощо. Особливо показовою у цьому ракурсі є тема Чорнобильської катастрофи, наслідки якої І. Драч зображує у всесвітньому масштабі, переносячи біль та страждання земного населення на небесні світила. Через синестезійне осягнення світу авторові вдається змалювати образ місяця в різноманітних чуттєвих вимірах, а також перетворити його на предмет буденної атрибутики. Також цей астральний образ постає символом натхнення та творчості, засобом передачі міфологічного світогляду письменника.

Вважаємо перспективними подальші дослідження окремих міфологем у творчості Івана Драча, оскільки це дасть можливість розкрити художню картину світу поета та особливості його міфомислення.

Література:

1. Багнюк А. Символи українства: Художньо-інформаційний довідник / А.Л. Багнюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 512 с.
2. Валлантен А. Пабло Пикассо [Текст]: пер. с фр. / А. Валлантен; перевод: Е. Гордиенко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 448 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
4. Драч І. Берло [Текст]: книга поезій / І.Ф. Драч; передм. І.М. Дзюба. – К. : Грамота, 2007. – 912 с.
5. Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка – К.: Довіра, 2003. – 383 с.

6. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упорядник О.А. Кононенко. – К.: Асоц. діл. співробітництва «Укр. міжнар. культ. Центр», 2008. – 784 с.
7. 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: ТОВ «Автограф», ТОВ «Книжковий дім «Орфей», 2006. – 460 с.

Цепкало Т. Символіка образу місяця в поезії Івана Драча // Наукові записки. – Випуск 148. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2016. – С. 176-183.